

Zhořelecké vévodství v koncepci lucemburské České koruny*

Lenka Bobková

THE ROLE OF GÖRLITZ DUCHY IN THE CONCEPT OF THE LUXEMBOURG CROWN OF BOHEMIA

The article deals with the dynastic policies of Charles IV. and his ideas about the arrangement of government in the Crown of Bohemia. It refers to so-called emperor's testaments where the emperor describes in detail the succession of the male members of the Luxembourg line and denotes their rank in rule. The pillar of the whole structure was the King of Bohemia, the absolute sovereign over all of the lands of the Crown of Bohemia. The remaining Luxembourgs were to hold their lands as a royal tenure. In this spirit, Charles IV. created a whole new duchy of Görlitz for his son John.

KEYWORDS:

John of Görlitz; Görlitz duchy; Charles IV.; land tenure, royal tenure, feud; Crown of Bohemia; Upper Lusatia; Brandenburg

Když Karel IV. kolem svých šedesátých narozenin bilancoval své úspěchy, zamýšlel se nad osudem lucemburské říše, jež měla zanedlouho připadnout jeho dědicům a nástupcům. A poněvadž si přál, aby se vyhnuli tahanicím o dědické podíly a moc, snažil se pro ně v rámci České koruny stanovit přesná dědická a nástupnická pravidla, jejichž základní premisou bylo zachování svrchovaného postavení českého krále. Z hlediska státoprávního Karel IV. ctil starší ustanovení ohledně postavení moravských Lucemburků a lucemburského vévody Václava, současně se ale nerozpakoval vytvořit zcela nový titul pro svého nejmladšího syna a zaopatřit ho víceméně netradičním územím. Principem soudržnosti Lucemburků měla být jejich lenní vazba k českému králi a České koruně, zakotvená i v pravidlech dědické posloupnosti. Vyplyval z nich i předpoklad, že v případě vymření některé z lucemburských větví se její země vrátí zpět do rukou českého panovníka, který pak s takovýmto odumřelým lénem naloží podle vlastního uvážení. Udělením léna tudíž nedocházelo k žádné újmě mocenských pozic krále, ani k destrukci České koruny. Jinou otázkou je modifikace tohoto středověkého principu v přicházející době růstu zemského stavovství. Ale tak daleko Karel IV. neviděl, stejně jako nedokázal odhadnout chování svých synů a synovců. Následující řádky jsou věnovány jak císařovým představám, tak jejich konfrontaci s realitou prvního dvacetiletí vlády Václava IV., který stejně jako jeho otec spojoval ve své osobě roli svrchovaného vládce Koruny Království českého a hodnost krále Svaté říše římské.

* Studie byla zpracována v rámci řešení grantového projektu GAČR č. 13-00091S *Jan Zhořelecký a jeho vévodství v lucemburské koncepci České koruny*.

Z velké části na základě lenních vazeb upevnil a rozšířil svou moc z centra Českého království již Jan Lucemburský, který tak v českém prostředí ve větší míře uplatnil systém, na němž byly vybudovány vztahy na území ovládaném lucemburskými hrabaty.¹ Šlo především o lenní sliby slezských knížat z let 1327–1329, v následujících desetiletích ještě rozšiřované a obnovované.² Ještě dříve se však postaral o ustavení nového královského léna na Moravě, když roku 1318 nově vytvořené opavské vévodství udělil představiteli vedlejší linie Přemyslovců Mikuláši II., vnukovi krále Přemysla II.³

Obdobně i Karel IV. využil rodinné vazby, když o Vánocích roku 1349 udělil moravské markrabství svému bratru Janu Jindřichovi.⁴ Tímto krokem otevřel cestu ustavení sekundogenitury usazené na přemyslovském dědičném území a vzdal se tak možnosti ponechat markrabství pro svého očekávaného následníka (Karlova druhá žena Anna Falcká byla tehdy ve vysokém stupni těhotenství). Ať již Karlovy pohnutky vycházely z respektu vůči otcově závěti, byly motivovány hlubší náklonností k mladšímu bratrovi, či je diktovaly politické okolnosti, neměl důvod svého rozhodnutí litovat. Jan Jindřich se mu stal skutečnou oporou, a tak císaře nepochybně utvrdil v přesvědčení, že rodová soudržnost může fungovat. Za další krok k upevnění

-
- 1 K budování mocenské sféry lucemburského hrabství Michel MARGUE — Michel PAULY, *Luxemburg vor und nach Worringen. Die Auswirkungen der Schlacht von Worringen auf die Landesorganisation sowie die Territorial- und Reichspolitik der Grafen von Luxemburg*, in: Franz-Josef Heyen — Hans-Walter Herrmann (edd.), *Jahrbuch für westdeutsche Landesgeschichte* 16, 1990, s. 111–174. K využívání lenních vazeb Janem Lucemburským František KAVKA, *Západoevropský lenní institut jako nástroj vnitřní královské politiky za posledních Přemyslovců a za Jana Lucemburského*, ČČH 88, 1990, s. 225–251; Zdeněk ŽALUD, *Dvůr Jana Lucemburského a česká šlechta*, in: Lenka Bobková — Mlada Holá (edd.), *Lesk královského majestátu ve středověku. Pocta Prof. PhDr. Františku Kavkovi, CSc. k nedožitým 85. narozeninám*, Praha — Litomyšl 2005, s. 140–152. Obecný přehled vzniku a vývoje lenního systému s vysvětlením pojmů užívaných v pozdním středověku Steffen PATZOLD, *Das Lehnswesen*, München 2012; Karl-Heinz SPIESS, *Das Lehnswesen in Deutschland im hohen und späten Mittelalter*, Idstein 2002.
 - 2 Zmiňováno ve všech monografiích k Janu Lucemburskému i v kompendiích k dějinám Slezska. Naposledy Robert ANTONÍN — Dalibor PRIX, *Slezský a opolský region ve 13. století a prvních desetiletích 14. věku*, in: Zdeněk Jirásek a kol., *Slezsko v dějinách českého státu I. Od pravěku do roku 1490*, Praha 2012, s. 255–260.
 - 3 Jana KONVIČNÁ, *Dynastické počátky opavských Přemyslovců a jejich vazby na politiku českých králů*, *Paginae historiae* 4, 1996, s. 5–38; Martin WIHODA, *Válečník, diplomat a hospodář*, in: Pavel Kouřil — Dalibor Prix — Martin Wihoda (edd.), *Hrady českého Slezska*, Brno — Opava 2000, s. 465–457.
 - 4 Václav HRUBÝ (ed.), *Archivum Coronae regni Bohemiae II (1346–1355)*, Pragae 1928 (dále ACRB II), s. 142–154, č. 124; Josef ŠUSTA, *Za císařskou korunou*, Praha 1948, s. 171; konfirmace lenního slibu Jana Jindřicha z 12. března 1351 *tamtéž*, č. 181. Jaroslav MEZNÍK, *Lucemburská Morava 1310–1423*, Praha 1999, s. 54–56, 166; Anna SKÝBOVÁ, *Karlovy snahy o stanovení nástupnické posloupnosti na českém trůnu v lucemburském rodě*, in: Václav Vaněček (ed.), *Karolus Quartus. Piae memoriae fundatoris sui Universitas Carolina D.D.D.*, Praha 1984, s. 159–169.

dynastických pout lze považovat i následující sňatek Jana Jindřicha s dcerou Mikuláše II. Opavského.⁵

Podstatně odlišný postup Karel IV. zvolil vůči svému polovičnímu bratrovi Václavovi, který měl podle přání krále Jana převzít vládu nad lucemburským hrabstvím. V době otcova úmrtí byl Václav nezletilý (plnoletosti dosáhl až v únoru 1352) a navíc Lucembursko měl v podstatě ve svých rukou Balduin Trevírský jako náhradu za náklady vynaložené na prasynovcovu volbu římským králem. Karel proto s postoupením hrabství bratrovi nijak nespěchal a přistoupil k němu až po Balduinově smrti.⁶ V březnu 1354 slavnostně předal tehdy již ženatému, sedmnáctiletému Václavovi Lucembursko, povýšené na vévodství, které zahrnovalo kromě centrální země také markrabství Arlon, ardenské hrabství Laroche a hrabství Durbuy. Karel tudíž vzniku nové, „čistě“ lucemburské rodové větve sice nebránil, ale rozhodně s ní nepočítal v nástupnictví na český trůn. Dědičná práva v rámci dynastie byla v daném případě v podstatě jednostranná. Lucemburští vévodové se nemohli stát českými králi, ti ale měli v případě Václavovy bezdětné smrti právo na vévodství jako na uvolněné léno.

S přesvědčením, že se lenní systém v rámci dynastie osvědčil a může tudíž úspěšně fungovat i v následující generaci, přistupoval Karel IV. také k zabezpečení svých synů. Čekal na ně dlouho, a proto zřejmě chvátal s jejich titulárním i územním zajištěním. V duchu primogenitury nebylo pochyb o prvořadém postavení nejstaršího Václava, který byl již od roku 1363 korunovaným českým králem. Pro své syny z manželství s Alžbětou Pomořanskou, Zikmunda (* 1368) a Jana (* 1370),⁷ císař připravoval kariéru

-
- 5 K Janu Jindřichovi Jaroslav MEZNÍK v rámci knihy *Lucemburská Morava*, Praha 1999, samostatně in: *Moravští Lucemburkové*, Brno 2000, s. 37–72. Se svatbou se patrně velmi spěchalo, což vyplývá ze skutečnosti, že papež na novomanžele uvalil klatbu kvůli uzavření sňatku dříve, než k němu udělil dispens kvůli příbuzenství snoubenců.
- 6 Jiří SPĚVÁČEK, *Karel IV. Život a dílo (1316–1378)*, Praha 1979, s. 279, zdůvodňuje opomenutí Václava v nástupnickém řádu Karla IV. z roku 1349 jeho nezletilostí. Důraz na lenní sliby klade František KAVKA, *Karel IV. Historie života velkého vladaře*, Praha 1998, s. 150; na Václavův nepřemyslovský původ upozorňuje Jaroslav MEZNÍK, *Lucemburská Morava*, s. 171. Blíže k situaci v Lucembursku po Janově smrti Michel PAULY, *Nature vinculum oder pro defensione... ecclesie Treverensis. Ein Erzbischof zwischen Familienbanden und Landesinteressen*, Rheinische Vierteljahrsblätter 73, 2009, s. 1–30, zde s. 23–28; TÝŽ, *Balduin von Trier, der Luxemburger*, in: Valentin Wagner (ed.), *Balduin aus dem Hause Luxemburg, Erzbischof und Kurfürst von Trier (1285–1354)*, Luxemburg — Trier 2009, s. 175–197, zvláště s. 192–194. K postavení Václava Lucemburského naposledy Jana FANTYSOVÁ-MATĚJKOVÁ, *Wenceslas de Bohême. Un prince au carrefour de l'Europe*, Paris 2013, k situaci po smrti Jana Lucemburského zvláště s. 91–102.
- 7 Uváděna jsou rozdílná data jeho narození — 15. nebo 22. června 1370 —, odvozená z kroniky Beneše Krabice z Weitmile, kde je jako datum uvedena sobota o svátku sv. Víta: „die videlicet 22 mensis Iunii“ (Josef EMLER (ed.), *Kronika Beneše Krabice z Weitmile*, in: *Fontes rerum Bohemicarum (dále FRB) IV*, Praha 1884, s. 419, s. 541), přičemž svátek sv. Víta připadá na 15. června. Tento údaj přejali další autoři, tak jak psal již J. SPĚVÁČEK, *Karel IV.*, s. 428. Nesrovnalost v kronikářově zápise by se dala vysvětlit tím, že on nebo další opisovači zapomněli napsat, že se Jan narodil v oktávu svátku sv. Víta, čemuž by sobota 22. června ještě odpovídala.

v souladu se svými teritoriálně-dynastickými plány, které se od poloviny šedesátých let 14. století stále více upínaly k severní části říše.

Velkých úspěchů v tomto směru dosáhl připojením Dolní Lužice (1364–1368) a koupí braniborského markrabství (srpen 1373), které vzápětí udělil v léno všem svým synům.⁸ Na jaře následujícího roku se Karel s celou rodinou vydal do Braniborska, protože chtěl, aby jeho synové byli přítomni závažným politickým aktům souvisejícím s převzetím markrabství do rukou Lucemburků. K prvním z nich patřilo vyjádření Václava IV. a jeho bratří Zikmunda a Jana k převzetí Braniborska, vydané ještě na území Dolní Lužice, v Gubenu 28. května 1374. Mladí Lucemburkové oznamovali, že přijali hold od představitelů markrabství, kteří zároveň slibovali holdovat i jejich potomkům, či jejich strýci Janu Jindřichovi Moravskému a jeho dědicům, a zároveň prohlašovali, že Braniborsko má vždy náležet českým králům, Českému království a zemím, které k němu patří. Vydané listiny Lucemburkové opatřili vlastními pečeti, Václav IV. velkou majestátní pečetí s erby korunních zemí, Zikmund velkou jezdeckou pečetí a Jan malou, sekretní pečetí z červeného vosku s vyobrazením čtvrceného štítu, v němž se střídá český lev s braniborskou orlicí a s opisem **Secretum Johannis dei gracia marchionis brandenburg[ensis]*.⁹ Janova pečeť dokazuje, že Karel o titulu pro svého nejmladšího syna zatím neuvažoval. Myšlenka zřídit pro něho samostatné vévodství se zrodila později, možná v souvislosti s Janovým proponovaným sňatkem.

Naznačený záměr již císař zcela zřetelně vtělil do svých závětí, jež jsou zároveň nástupnickým řádem v lucemburském rodě. Zachovaly se dva císařovy testamenty, publikované v letech 1376 a 1377 v intervalu pouhých deseti měsíců.¹⁰ Obsahově se

8 Stalo se tak 2. října 1373 — Národní archiv, Archiv České koruny (dále jen NA, AČK), č. 1100, 1101. Ke koupí Braniborska viz Lenka BOBKOVÁ, *Markrabství braniborské v rukou Lucemburků*, in: Lenka Bobková — Jana Konvičná (edd.), *Společné a rozdílné. Česká koruna v životě a vědomí jejích obyvatel ve 14.–17. století (Korunní země v dějinách českého státu II)*, Praha — Ústí nad Labem 2005, s. 159–190.

9 *Codex diplomaticus Brandenburgensis. Sammlung der Urkunden, Chroniken und sonstigen Geschichtsquellen für die Geschichte der Mark Brandenburg und ihrer Regenten*, ed. Adolph Friedrich RIEDEL neboli *Riedel's Codex diplomaticus Brandenburgensis* (dále RCDB) II/3, Berlin 1846, s. 39–42, č. 1161. Listina existuje v mnoha exemplářích: dva jsou uloženy v NA, AČK, č. 1155, 1156; pět exemplářů chová Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz, Berlin-Dahlem (dále GStA PK), HA VII. — *Urkunden, Bestand: Mark als Reichsstand*, č. 28, 30, 31, 32, 33. Listina č. 28 má restaurované všechny tři pečeti. Jeden exemplář je ve Vratislavi se zachovanými pečeti Václava IV. a Jana (Archiwum Państwowe we Wrocławiu, Dokumenty miasta Wrocławia, č. 572), další se všemi pečeti má Brandenburgisches Landeshauptarchiv, Potsdam-Bornim (dále jen BLHA), Rep. 8, Prenzlau — *Urkunden* 111.

10 Starší je z 21. prosince 1376 a je v opisu zachována v žateckém formuláři zvaném *Stankův ze doby püsobení Jana ze Žatce*, uložen v SOKA Louny, fond Archiv města Žatce, inv. č. 39, sign. XVI B 1, fol. 94^r–96^v (za bližší informace děkuji lounskému archiváři dr. Janu Marešovi), otiskl ji Ludwig SCHLESINGER, *Eine Erbteilungs- und Erbfolgeordnungsurkunde Karls IV.*, *Mitteilungen des Vereins für Geschichte der Deutschen in Böhmen* 31, 1892/93, s. 1–13, druhou editoval Fritz QUICKE, *Un testament inédit de l'Empereur Charles IV (18 octobre 1377)*, *Revue Belge de philologie et d'histoire* 6, 1927, s. 256–277. Podrobný rozbor obou závětí J. SPĚVÁČEK, *Karel IV.*, s. 459.

v podstatě neliší, s výjimkou detailního vymezení hranic území, která mají patřit Václavovi a Zikmundovi, jež rozepisuje druhý kšaft. Z hlediska státoprávního byla jednoznačně použita zásada lenního propojení území jednotlivých členů dynastie. Mladší císařovi synové stejně jako moravští Lucemburkové a vévoda Václav Lucemburský měli zachovávat věrnost českému králi, jemu holdovat a z jeho rukou přijímat své země v léno. Na tomto principu mělo fungovat i nově zřízené zhořelecké vévodství a všechny další země, které od Karla IV. obdržel jeho nejmladší syn Jan.

Pojmenování vévodství napovídá, že jeho základem bylo Zhořelecko, což znamenalo jeho vydělení z politicko-správního systému Horní Lužice, k němuž dosud patřilo. Nicméně ani v tomto směru nešel Karel IV. zcela proti tradici a stávajícím poměrům. Vytvoření do značné míry svébytné *terrae Gorlicensis* mělo své kořeny v době vlády braniborských Askánců, jimž v polovině 13. století Horní Lužici přenechali Přemyslovci. Askánci si všechny své země rozdělili na dvě poloviny, což vedlo i k vytvoření dvou hornolužických center — v Budyšíně a Zhořelci. Pod jednu správu zemi opět sjednotil až Jan Lucemburský, který Horní Lužici získal v rozmezí let 1319–1329. Obnovil tak i centrální úlohu Budyšína, kde úřadoval jeho zástupce, zemský fojt.¹¹ Zhořelci se přesto podařilo udržet si i nadále určité výsadní postavení. V hrdé a agilní město rostl díky své výhodné poloze na křižovatce cest, rozsáhlému obchodu i vlastní řemeslnické produkci, zvláště soukenické. Ekonomicky i společensko-politicky se město opíralo o rozsáhlou vikpildu, kterou ovládalo i po stránce jurisdikční, což často komplikovalo jeho vztahy s drobnou okolní šlechtou. Karel IV. si dobře uvědomoval strategický i hospodářský význam Zhořelce a možná si připouštěl i jisté nebezpečí plynoucí z jeho přílišného sebevědomí, proto si nechal poblíž městských hradeb postavit královský dům. Všechny uvedené skutečnosti pak císaře patrně vedly k rozhodnutí usadit právě v tomto bohatém a výstavném městě svého syna. Oproti původní zhořelecké zemi ale do zhořeleckého vévodství nezačlenil město Lubáň (Lubaň, Lauban) a jeho zázemí ani příhraniční Queisskreis (Okřeg Kwisy, kviský kraj), které zůstaly pod bezprostřední vládou Václava IV. stejně jako zbývající část Horní Lužice s centrem v Budyšíně.¹²

Z Dolní Lužice měl Janovi náležet pruh země kolem toku Lužické Nisy rozkládající se až k Fürstenbergu nad Odrou (dnes součást města Eisenhüttenstadt), s centrem v Gubenu.¹³ Rozdělení země opět víceméně kopírovalo někdejší správní úpravu Askánců.¹⁴ Dále měl Jan Zhořelecký vládnout také v nejuvýchodnější části Braniborska, v tzv. Nové marce neboli Marce za Odrou (*Neumark, Marchia transoderana, Land über Oder*),¹⁵ při-

11 Hermann KNOTHE, *Urkundliche Grundlagen zu einer Rechtsgeschichte der Oberlausitz von den ältesten Zeiten bis Mitte des 16. Jahrhunderts*, Neues Lausitzisches Magazin (dále NLM) 53, 1877, s. 229–230.

12 Šlo o zboží, které v roce 1329 zůstalo Jindřichu Javorskému a k České koruně přešlo až po jeho smrti v roce 1346, stejně jako Sorau (Žary), Triebel (Trzebiel), Priebus (Przewóz).

13 K Janovu dílu patřilo panství Sorau (Žary), Triebel (Trzebiel), Sommerfeld (Lubsko), Lieberose (získáno 1371) a samostatně mu byl jako léno udělen Spremberg (získán 1358/60).

14 Richard LEHMANN, *Geschichte der Niederlausitz* (Veröffentlichungen der Berliner historischen Kommission 5), Berlin (West) 1963, s. 71.

15 Název Nová marka dostala na základě nového správního rozčlenění Braniborska Karlem IV. Poněvadž podle původního členění se jako Nová marka označovalo území s centry ve

čemž většina markrabství i s kurfiřtstvím byla vyhrazena Zikmundovi. Navíc mu jako záchytný bod na Odře zůstal Oderberg s mostem a clem. Jak z Janovy titulatury vyplývá, nad Novou markou a nad částí Dolní Lužice vládl jako markrabě braniborský a lužický.¹⁶

Janu Zhořeleckému byla tudíž vyhrazena vláda nad uměle vytvořeným územím, které vzniklo oddělením východních krajů tří zemí: obou Lužic a Braniborska. Tímto krokem Karel IV. opustil dosavadní trend lucemburské teritoriální politiky založený více na tradici. Jan i Karel dosud připojovali k České koruně zpravidla již ustálené zemské celky se zažitou správní strukturou, kterou nebořili, ale pouze dotvářeli či upravovali. Výjimku představovalo pouze české panství v Horní Falci, kde se Karel IV. snažil z postupně získávaných držav vybudovat novou korunní zemi podléhající přímé moci krále a integrovanou do celku České koruny. Využil přitom jak historické tradice, když pro nový celek začal používat erb dávno neexistujícího sulzbašského hrabství,¹⁷ tak z našeho dnešního pohledu těžko pochopitelného zásahu do stávající česko-bavorské hranice začleněním Tachovska do správní struktury české Horní Falce.¹⁸ Fakticky ale o žádné zcizení nešlo, ale jen o úpravu politicko-správní. Zda měla tato úprava přispět ke stmelení nově získaného kraje s Čechami, je samozřejmě otázkou. Neboť ještě sám Karel IV. zasáhl do českých hornofalckých držav, když jejich většinu v roce 1373 zastavil Otovi Wittelsbašskému, aby tak vyrovnal část kupní sumy za Braniborsko.

U zhořeleckého vévodství je poněkud nejasné, jak ho chápal jeho tvůrce Karel IV. geograficky. Pojem zhořelecké vévodství se zřejmě vztahoval pouze na Zhořelecko, zatímco další Janovy državy, východní část Dolní Lužice a braniborská Nová marka, se k němu vázaly pouze osobou vévody, podobně jako vedlejší korunní země k Českému království. Z útržkovitých pramenů též vyplývá, že nedošlo ani k nějakému

Spandau a Berlíně (podle Karlova dělení Mittelmark), používám dále raději jednoznačného termínu Nová marka za Odrou. Rozprostírala se podél toku Odry kolem Kostrzyna (Küstrin) a mezi Odrou a Vartou a hraničila s Pomořanskem a s (Velko)Polskem. Za odstoupení cla v Oderbergu Zikmundovi měl být Jan Zhořelecký odškodněn 13 000 hřivnami stříbra, splatnými po 26 hřivnách týdně z kutnohorské urbury. Společně měli Jan a Zikmund spravovat města Drossen, Reppen a území Sternberg, oba měli mít podíl na obchodu na Odře (původně byla zdejší cla vyhrazena Zikmundovi).

16 Např. v listině z 1. května 1392 pro zemského písaře Thilika se tituluje jako „Wir Johannes von gots gnaden markgraffe zu Brandenburg und zu Lusitz und herzog zu Gorlitz“ — BLHA, Rep. 8 Stadt Guben — Urkunden Nr. 32.

17 Erb sulzbašského hrabství fungoval dále nejen ve znaku města Sulzbach, ale byl převzat jako znak celého českého území v Horní Falci (podobně jako tomu bylo v obou Lužicích, kde byla shodná erbovní znamení země a jejich správních center, Budyšina a Luckau). Objevil se též v erbovní síni hradu Lauf (s nápisem *Comitas Sulczpach*) a také na nejstarší erbovní pečetí Václava IV. Titul hraběte ze Sulzbachu se sice v opisu Václavovy pečetí neobjevl, ale vzácně je dochován v jeho titulatuře v prohlášení dolnolužického města Luckau k prodeji Dolní Lužice králi Václavu IV. braniborskými markrabaty Ludvíkem Římanem a Otou z 11. listopadu 1364, v níž je Václav označen jako „kunige zu Beheim, marggräven zu Brandenburg und zu lusicz, herzogen zu luszelnburg und zu Slesien und graven zu Sulzpach“, NA, AČK, č. 937 (totéž č. 935).

18 Viz Fritz SCHNELBÖGL, *Das „Böhmische Salbüchlein“ Kaiser Karls IV. über die nördliche Oberpfalz 1366/68*, München — Wien 1973, s. 79–81.

těsnějšímu správnému sjednocení Janových teritorií, respektive, že v Dolní Lužici i Nové marce vévoda uplatňoval svůj vliv prostřednictvím jmenovaných hejtmanů. Za zmínku stojí i nově vytvořený erb zhořeleckého vévodství, který nekopíroval městský znak Zhořelce, jak bychom čekali analogicky k budyšínskému erbů užívanému též pro celou Horní Lužici, ani se nekryl se znamením na Janově pečeti, ale ani do sebe neintegrovat erbovní znamení spojená s Dolní Lužicí či Braniborskem. Poprvé zhořelecký znak popsal ve svém líčení smutečních obřadů za Karla IV. augsburský kronikář. Mezi erby zemí náležejících Lucemburkům nesenými v pohřebním průvodu zaznamenal i praporec s erbem *des landes von Gorlitz*, který tvořil napříč půlený štít, v dolní části stříbrný, v horní červený s bílým lvem (*wizzen leo in ainem rotten feld*).¹⁹ Stejný erb byl umístěn i do znakové galerie na Staroměstské mostecké věži, ale s tím, že dolní polovina štítu je žlutá respektive zlatá — můžeme-li věřit dnešní podobě erbu.

Karlovy důvody k vytvoření poněkud zvláštního teritoriálního útvaru pro nejmladšího syna zřejmě tkví v císařově dlouhodobé severní politice. Jeden z jejich stěžejních bodů představovaly dobré vztahy Lucemburků s meklenburskými vévodami, k nimž se upínaly také Karlovy dynastické plány. Nedlouho před ustavením první závěti císař vyjednával s vévodou Albrechtem II. Meklenbursko-Schwerinským možný sňatek prince Jana s Eufemií Meklenburskou, dcerou Albrechtova syna Magnuse I. a Alžběty Pomořansko-Wolgastské, případně s jinou Albrechtovou vnučkou.²⁰ Eufemie se sice Janovou ženou nestala, ale po letech došla naplnění druhá část smlouvy, když se zhořelecký vévoda oženil s Kateřinou, dcerou švédského krále Albrechta III. Meklenburského.²¹ Jakkoli netradiční seskupení držav vévody Jana Zhořeleckého tudíž odpovídalo jak Karlovým dynasticko-mocenským plánům, tak jeho koncepci zachování „lucemburské“ České koruny. Lenní vazba zhořeleckého vévody vůči českému králi v císařových očích nijak nepoškozovala celistvost Koruny, naopak ji spíše posilovala. Podobný dynastický model se osvědčil u moravské sekundogenitury a v nepřímé příbuzenské rovině i u opavských Přemyslovců. Jak se císařovy představy o rodové soudržnosti naplní, již leželo mimo horizont jeho vlivu. Starost o lucembursko-přemyslovské dědictví spočinula na jeho nástupcích v čele s Václavem IV., s jehož vládou je také spojena krátká kariéra Jana Zhořeleckého.

Prameny vypovídající o formování dědičného území Jana Zhořeleckého jsou torzovitě a z geograficko-politického hlediska početně i kvalitativně nevyvážené. Navíc vévoda jako vydavatel listin působil jen krátce: od roku 1384, kdy završil čtrnáctý rok svého života, do prvních měsíců roku 1396. Nicméně pro Dolní Lužici a Novou marku se dochovalo relativně dost pramenů, které vypovídají o vévodově působení v těchto zemích. Vyplyvá z nich, že správním centrem Janova dolnolužického dominia byl zřejmě Guben, kde také příležitostně úřadoval vévodův tamější hejtman Anselm

19 Ferdinand FRENDSORFF (ed.), *Augsburger Chronik von 1368–1406*, in: *Die Chroniken der schwäbischen Städte I* (*Die Chroniken der deutschen Städte 4*), Leipzig 1865, s. 61.

20 RCDB I/21, s. 463. Otec Eufemie Barnim IV. byl mladším bratrem Bogislava V. Pomořansko-Wolgastského, otce císařovny Alžběty Pomořanské. Janova matka byla tudíž Eufemiinou sestřenicí. Kvůli tomu se proti sňatku ohradil papež Řehoř XI., který snoubencům odmítl udělit dispens kvůli příbuzenství.

21 Tuto svatbu ale již připravoval Václav IV. a odehrála se v Praze 10. února 1388.

z Ronova a kde lze také doložit zemského písaře.²² V Nové marce funkci hejtmána neboli fojta zastával Kašpar z Donína.²³

Zvlášť bohatý není ani listinný materiál svázaný s Janovou činností ve Zhořelecku. Tento region má ale k dispozici jeden zcela mimořádný pramen, knihy účtů města Zhořelce.²⁴ Ty byly a stále jsou také hlavním zdrojem informací pro badatele zajímající se o životní pouť Jana Zhořeleckého. Patrně jako první zamýšlel sepsat vévodovu monografii Jakob Gottfried Kloss (1730–1788), hornolužický historik působící jako farář ve vesnici Leuba u Ostritz.²⁵ Stačil však pouze shromáždit a opsat dostupné dokumenty, z nichž některé se později ztratily, a Klossovy výpisy tak jsou jejich posledním zachycením. Z Klossovy zběžně uspořádané sbírky, ze zachovaných listin i ze zmíněných účtů čerpal jak Richard Gelbe, autor jediné skutečné a stále použitelné monografie o Janu Zhořeleckém,²⁶ tak Richard Jecht v příslušných pasážích svých dějin města Zhořelce.²⁷ Zápisy v městských účtech se pochopitelně týkají především města, nicméně je z nich možné relativně dobře zrekonstruovat Janův dvůr a částečně postihnout i jeho činnost, pokud se nějak dotkla městských výdajů, jako byly dary dvořanům a hostům dvora, pořádané slavnosti, vysílání poslů apod. Z rozsahu a složení těchto záznamů vyplývá, že Janova zhořelecká rezidence nebyla určena pouze k uspokojení důstojnosti prince Jana, ale měla plnit roli dalšího rodového politicko-spoločenského centra, přispět k soudržnosti dynastie i celé České koruny. Úzká spolupráce vévody a jeho dvořanů byla samozřejmým předpokladem úspěchu zamýšleného projektu.

Ustavení zhořeleckého vévodství oznámil Karel IV. městu Zhořelci hned na počátku roku 1377 a vyzval jeho zástupce, aby přijeli do Prahy složit svému novému pánovi hold. Podle záznamů ve zhořeleckých účtech se zdá, že město bylo o císařově úmyslu dobře zpraveno a na cestu se pečlivě připravovalo. V čele poselstva stanuli zhořelecký purkmistr Jan Reichenbach a zemský fojt Beneš z Dubé. Slib věrnosti přijal Jan od Zhořeleckých 27. ledna 1377 a podle dobových zvyklostí současně potvrdil městu i zemi všechna dosavadní privilegia. Krátce potom odjel spolu s rodiči do Berlína, odkud císař 20. března 1377 přikázal dolnolužickým městům Gubenu (Gubin),

22 Viz pozn. 16. Anselm vystupuje také jako relátor Janových listin, např. v listině vydané v Gubenu 24. srpna 1392 (BLHA, Rep. 8 Stadt Guben Nr. 34), nebo na listině vydané v Praze 26. března 1394 pro Beneše z Dubé (BLHA, Rep. 37 Spremberg U 1).

23 Kašpar je jako „unsir fowt in unsir Marke zu Brandenburg obir odir un besunder lieber getrewir“ jmenován v Janově listině vydané v Soldinu 12. listopadu 1393 (RCDB I/24, s. 97, č. 156) a v této funkci vystupuje i v roce 1395 (RCBD I/13, s. 272, s. 106).

24 Účty jsou dnes uloženy ve vratislavské univerzitní knihovně (Ratsrechnungen Görlitz, Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu [dále BUWr.], Oddział Rękopisów, sign. Akc. 1948/588); Richard JECHT (ed.), *Die ältesten Görlitzer Ratsrechnungen bis 1419*, in: *Codex diplomaticus Lusatie superioris 3, Görlitz 1905–1910*. V archivu města Zhořelce (Ratsarchiv Görlitz, dále RAG) je uloženo celkem 14 listin (jedenáct z nich je datováno v Praze), jejichž vydavatelem je vévoda Jan. Písemnosti k braniborské Nové marce jsou otištěny v Riedlově edici *Codex diplomaticus Bradenburgensis* a registry listin k Dolní Lužici publikoval Rudolf LEHMANN (ed.), *Urkundeninventar zur Geschichte der Niederlausitz bis 1400*, Marburg an der Lahn 1968.

25 Dnes jsou jeho výpisy in BUWr., Oddział Rękopisów, sign. Mil. II 305.

26 Richard GELBE, *Herzog Johann von Görlitz*, NLM 59, 1883, s. 1–209.

27 Richard JECHT, *Geschichte der Stadt Görlitz*, Görlitz 1926.

Sommerfeldu (Lubsko), Peitzu, Fürstenbergu nad Odrou a manům na panstvích Lieberose a Spremberg, aby Janu Zhořeleckému složili holdovací přísahu.²⁸

V říjnu 1377 mladý vévoda odjel do Zhořelce, kde setrval až do konce března následujícího roku. Tehdy se také zřejmě začalo pracovat na sestavení vévodských úřadů. Poněvadž Jan byl dosud dítětem, zůstaly zatím zachovány pravomoci hornolužického zemského fojta, který v osobě důvěryhodného Beneše z Dubé měl být Janovi všestrannou oporou. Následujících sedm let do princovy zletilosti se budovalo jeho rezidenční sídlo ve Zhořelci. Upravoval se dosavadní Karlův městský palác, vytvářel se vévodský dvůr jako mocenské, výkonné, správní a také reprezentativní centrum nového vévodství. Princ byl opatřen jak vychovatel, tak dvorští úředníci: hofmistr, maršálek, kancléř. Obsazen byl též úřad šenka a k roku 1389 je zmiňován jakýsi Rymko jako *magister coquine*.²⁹ Vévoda Jan ve Zhořelci od roku 1377 pravidelně pobýval. V prvních letech zde většinou trávil každý rok několik týdnů, ale skutečná správa jemu svěřených částí jmenovaných zemí — či dohled nad nimi — zůstávala zřejmě v rukou příslušných zemských fojtů. Oni i Janovi dvořané byli ve stálém styku s pražským centrem, kde vévoda postupně trávil stále více času. Příkladem propojení všech naznačených funkcí může být přední muž Václavova dvora — Beneš z Dubé, který až do roku 1387 zastával nejen úřad hornolužického zemského fojta, ale byl i Janovým hofmistrem.³⁰ Ke královskému dvoru měl blízko také již zmíněný Anselm z Ronova, Janův maršálek a posléze fojt v Dolní Lužici.³¹

První samostatnou listinu vévoda vydal v lednu roku 1384 pro město Guben, jemuž potvrdil právo svobodné volby městské rady.³² V březnu téhož roku datoval v Praze celkem čtyři listiny, z nichž tři směřovaly do Zhořelce³³ a čtvrtá obležovala bratry z Bibrštejna panstvím Beeskow.³⁴ Janův vstup do dospělosti završila v únoru roku 1388 svatba s již zmiňovanou Kateřinou Švédskou.³⁵

28 Alfons HUBER (ed.), *Regesta Imperii VIII*, Innsbruck 1877, č. 5761. Zároveň Karel IV. jmenovaná města zprostil přísahy, kterou složila králi Václavovi IV.

29 K Janovým úředníkům R. GELBE, *Herzog Johann von Görlitz*, s. 42–44; k Janovu dvoru podrobněji Lenka BOBKOVÁ, *Zhořelecký dvůr a rezidence vévody Jana*, in: Dana Dvořáčková-Malá — Jan Zelenka (edd.), *Dvory a rezidence ve středověku II: Skladba a kultura dvorské společnosti (Mediaevalia Historica Bohemica, Supplementum 2, dále MHB)*, Praha 2008, s. 197–214.

30 Dobré vztahy mezi panem z Dubé a vévodou Janem se tím ale nepřerušily, R. JECHT, *Geschichte der Stadt Görlitz*, s. 93.

31 Anselma jmenoval Václav IV. roku 1389 zemským fojtem v Žitavě.

32 V listině je zmiňován „Tilko lantschriber czu Lusicz“ — BLHA, Rep. 8, Stadt Guben, Urkunden Nr. 28; R. LEHMANN, *Urkundeninventar*, s. 356, č. 937.

33 RAG 119/93, 120, 121 /84, 122/85.

34 BLHA, Rep. 37, Herrschaft Beeskow, Urkunden Nr. 12; R. LEHMANN, *Urkundeninventar*, s. 357, č. 940. Beeskow leží ve východní části Dolní Lužice. Bibrštejnům toto rozsáhlé dědictví odkázal poslední z pánů ze Strehly († 1382), Václav IV. se však zdráhal jejich práva k panství uznat. Nakonec v lednu 1384 přistoupil na finanční vyrovnání, po němž následoval Janův lenní revers.

35 Dieter VELDTRUP, *Zwischen Eherecht und Familienpolitik. Studien zu den dynastischen Heiratsprojekten Karls IV.* (Studien zu den Luxemburgern und ihrer Zeit 2), Warendorf

V roce 1388 Jan převzal také poslední část svého dědictví, Novou marku neboli Marku za Odrou. Zikmund mu ji uvolnil pod tlakem finančních problémů, do nichž ho zavlekl zápas o uherský trůn.³⁶ Byl proto nucen zastavit moravským bratrancům své části Braniborska a souhlasit s možným nástupnictvím vévody Jana na český trůn i s jeho převzetím dosud odpíraného dílu Braniborska.³⁷

Hned na počátku roku 1389 se Jan Zhořelecký do Nové marky za Odrou vypravil, aby zemi převzal do svých rukou. Vévodův pobyt dokládají tři listiny, které vydal v Arnswalde (dnes Choszczno) a Neu-Landsbergu (dnes Gorzów Wielkopolski). Dvě z nich se týkají církevních nadací: na věčnou památku císaře Karla a ke spáse duší svých rodičů dal cisterciáckému klášteru Marienwalde (na katastru obce Bierzwnik) k dispozici blízké jezero, které mu prodali páni z Wedel,³⁸ a cisterciáckému opatství Himmelstädt (Mironice) udělil právo přeměnit jeden močál na louku.³⁹ Není jistě bez zajímavosti, že po návratu do Prahy vévoda realizoval ještě další fundaci, tentokrát pro katedrální chrám sv. Víta. Šlo o zřízení oltáře ke cti Panny Marie, apoštolů Filipa a Jakuba a sv. Jiří, který měl být dotován 26 kopami pražských grošů ročního úroku z vesnic v Dolní Lužici.⁴⁰ Zda Jana Zhořeleckého k těmto nadacím vedla snaha vzdát Bohu dík za překonanou nemoc bratra Václava IV., nebo ho k nim přiměly jiné osobní důvody, si lze jen domýšlet. Podobně je tomu i s vévodovou poutí do braniborského Wilsnacku v březnu 1391.⁴¹ Mohla být motivovaná narozením dcery Alžběty, která přišla na svět v Hořovicích někdy v říjnu roku 1390,⁴² stejně jako nějakým neznámým posláním v Braniborsku. Cisterciákům v Himmelstädtu vydal Jan v roce 1392 ještě

1988, s. 433, který opravil tvrzení starší literatury, jež uváděla manželku Jana Zhořeleckého jako Richardis.

36 Zikmund sděloval z místa jednání s příbuznými ze Šintavy (dnes jižní Slovensko) 31. května 1388 všem urozeným i městům „Marchk ze Brandenburg vber Oder“, že dle ustanovení Karla IV. je jejich pánem Jan Zhořelecký, jemuž mají složit hold; *RCDB I/19*, s. 281, č. 167.

37 K průběhu jednání mezi Lucemburky Václav ŠTĚPÁN, *Moravský markrabě Jošt (1354–1411)* (Knížnice Matice moravské 10), Brno 2002, s. 245. Vyjádření Jana Zhořeleckého k zástavě Braniborska je datováno v Šintavě 3. června 1388 a Jan se v něm tituluje jako „Johannes Dei gracia marchio Brandenburgensis et Lusacie et dux Gorlicensis“; *RCDB II/3*, s. 100–101, č. 1215.

38 *RCDB I/19*, s. 481–482, č. 61; též *I/18*, 38. Klášter byl zrušen roku 1539.

39 *RCDB I/18*, s. 41. Klášter stál blízko Landsbergu, byl zrušen roku 1539; zachovaly se z něho jen nepatrné zbytky. Třetí listina je ze 17. ledna 1389 a Jan v ní Landsbergu uděloval celní svobodu v obchodě se Štětínem (*RCDB I/18*, s. 412).

40 Dne 1. prosince 1391 dal k transakci souhlas pražský arcibiskup Jan z Jenštejna. R. GELBE, *Herzog Johann von Görlitz*, s. 171, č. 30; s. 178–179, č. 38. Groß- und Klein Goglaw (u Cottbusu), Buckow (součást Calau), Limberg? (u Cottbusu nebo součást Koltwitz), Bagenz (v Branitz? u Cottbusu), Terpe (součást Sprembergu).

41 R. GELBE, *Herzog Johann von Görlitz*, s. 38, s odvoláním na Klossa.

42 D. VELDTRUP, *Zwischen Eherecht*, s. 433an. Kateřina přežila Jana Zhořeleckého o pouhé čtyři roky, zemřela po 15. března 1400 a byla pohřbena v katedrále sv. Víta. K Alžbětě Zhořelecké naposledy Božena KOPIČKOVÁ, *V soumraku Lucemburků*, *Dějiny a současnost* 6/1994, s. 9–14.

jednu pro klášter zásadní listinu, v níž potvrzoval jeho založení, práva a majetek a sliboval mu ochranu před tlakem okolní šlechty.⁴³

Cestou do Wilsnacku se vévoda zastavil ve Zhořelci (2. února) a snad i v Dolní Lužici, kam patrně tehdy dosadil jako zemského fojta svého osvědčeného maršálka Otu z Kittlitz.⁴⁴ Záležitostmi Nové marky za Odrou se vévoda zabýval i v Praze⁴⁵ a v roce 1392 znovu přímo v Braniborsku. V srpnu je doložen v Landsbergu⁴⁶ a Gubenu,⁴⁷ v listopadu pak v Soldinu (Myšlibórz).⁴⁸ V létě 1392 v Landsbergu vévoda mimo jiné stvrdil landfrýd, který kvůli neklidu v zemi uzavřeli pomořanští vévodové Bogislav VI. a Vratislav VI. s kamminským biskupem Johannem Burboniem.⁴⁹ Ten úřad obdržel od papeže na přání Václava IV. roku 1386 a vlastně proti vůli kapituly, která zvolila biskupem vévodu Bogislava VI. Napětí v kraji se ještě vystupňovalo v roce 1393, kdy ve Štětíně inkvizitor Johannes Zwicker zahájil výslechy zdejších valdenských.⁵⁰ Situaci navíc komplikoval řád německých rytířů, který byl v neustálých sporech s Polským královstvím a proti jeho zájmům se snažil ovládnout litevskou Žmud'.⁵¹ Není tudíž celkem divu, že se vévoda Jan, za podpory Václava IV. i Zikmunda, snažil Nové marky zbavit. Jako vhodný kupec se jevil právě řád, jemuž Novou marku Lucemburkové opakovaně nabízel. Velmistr ale nejevil valný zájem ani o její koupi ani zástavu. Přehnané se mu zdály finanční požadavky Lucemburků, které si chtěl ověřit prohlídkou země a oceněním jejího ekonomického potenciálu. Prodej realizoval až o řadu let později Zikmund (1402).⁵²

43 Konfirmace je datována 13. srpna 1392 v Landsbergu — BLHA, Rep. 10B, Zisterzienserkloster Himmelstädt, Urkunden, Nr. 8. K tomuto dnes v podstatě neexistujícímu cisterciáckému klášteru viz Christian GAHLBECK in: Heinz-Dietrich Heimann — Klaus Neitmann — Winfried Schich (edd.), *Brandenburgisches Klosterbuch. Handbuch der Klöster, Stifte und Kommenden bis zur Mitte des 16. Jahrhunderts I*, Berlin — Brandenburg 2007, s. 625–641. Založení kláštera spadá do roku 1300, ale zřejmě nebylo zcela naplněno. V roce 1368 se za něj postavil markrabě Ota Braniborský, ale majetek kláštera byl zřejmě nadále cílem expanze zdejší šlechty.

44 Na jaře 1390 mu Jan daroval městečko Tankow (Danków, dnes součást obce Strzelce Krajeńskie). Tehdy je ještě označen jen jako maršálek. Viz *RCDB I/24*, s. 90, č. 150.

45 Landsbergu 1. října 1391 udělil právo skladu — *RCDB I/18*, s. 414.

46 R. LEHMANN, *Urkundeninventar*, s. 386, č. 1012 (13. srpna 1392); *RCDB I/19*, s. 283 (15. srpna 1392). Jistě jej tehdy doprovázel hofmistr Anselm z Ronova (*RCDM I/24*, s. 91, č. 151).

47 R. LEHMANN, *Urkundeninventar*, s. 391, č. 1023 (24. srpna 1392).

48 *RCDB I/24*, s. 97, č. 155, 156.

49 1. srpna 1392 — GStAPK, Berlin-Dahlem, VII. HA, Weltliche Reichsstände in Beziehung zur Mark, Pommern Nr. 22.

50 Dietrich KURZE, *Zur Ketzergeschichte der Mark Brandenburg und Pommerns, vornehmlich im 14. Jahrhundert. Luziferianer, Putzkeller und Waldenser*, Jahrbuch für Geschichte Mittel- und Ostdeutschlands 16/17, 1968, s. 50–94, zde s. 71–73.

51 Klaus MILITZER, *Die Geschichte des Deutschen Ordens*, Stuttgart 2005, s. 114–117.

52 Karl HEIDENREICH, *Orden in der Neumark (1402–1455)*, Berlin 1932, s. 3–10; Kazimierz ŚLAŃSKI — Benedykt ZIENTARA, *Historia Pomorza I: do roku 1466*, red. Gerard Labuda, Poznań 1969, s. 281–282. Ještě koncem roku 1394 velmistr Konrad z Jungingen ubezpečil markraběte Jošta, že o Novou marku nemá zájem a že v této věci nepodnikne nic bez jeho vědomí — *RCDB I/24*, s. 98.

Vévoda Jan se od konce osmdesátých let 14. století stále častěji zdržoval u bratrova pražského dvora a problémy ve svých državách řešil na dálku. Ve Zhořelci ho tížily starosti spojené se spory mezi patricijí a řemeslníky stejně jako stoupající protižidovská atmosféra ve městě. Jan poměrně dlouho odolával požadavku Zhořeleckých, aby byli z jejich města židé vyhnáni, ale nakonec jim ustoupil.⁵³ Příčinou vévodovy „vstřícnosti“ byly vysoké dluhy, které si u města nadělal. Pohledávky u něho mělo i dolnolužické město Luckau⁵⁴ a zřejmě také Ota z Kittlitz, jemuž Jan zastavil Spremberg. Do finančních potíží se Jan Zhořelecký dostal hlavně kvůli výdajům, jež vynaložil na osvobození zajatého bratra Václava IV. (květen 1394).⁵⁵ Po králově propuštění se však nedočkal ani peněz, ani velkého uznání. Nakonec se s bratrem rozešel a přidal se k panské jednotě.⁵⁶ Na chvíli se ještě s Václavem usmířil, ale záhy mezi nimi došlo k nové kolizi. Jan Zhořelecký z obavy o život utekl z Prahy. Bezpečně se zřejmě necítil ani ve Zhořelci a patrně v krajní tísní zamířil do kláštera Neuzelle v Dolní Lužici. Strávil zde však pouze jedinou noc. Ráno 1. března 1396 byl nalezen mrtvý. Náhlý skon mladého vévody, o němž není známo, že by trpěl nějakou chorobou, pochopitelně vzbudil pozornost a spekulace o příčinách úmrtí, dodnes nejasných.⁵⁷ Janovou smrtí prakticky skončila i existence zhořeleckého vévodství. Jeho dědické podíly v obou Lužicích připadly Václavovi, braniborskou Marku za Odrou si nárokoval Zikmund.

Tradiční vévodství nadále udržovalo pouze město Zhořelec, a to zcela účelově k obhajobě a posílení své politické svébytnosti v rámci Horní Lužice, systematicky pěstované již dlouhá léta. Sám vévoda Jan se však u Zhořeleckých netěšil velké oblibě. Městští kronikáři ho většinou víceméně přehlíželi nebo z pozdně středověkých zhořeleckých analů přejímali nelichotivé informace o jeho nemravném životě a skandálním odchodu z města.⁵⁸ Obecně lze říci, že vytvoření zvláštního panství Jana Zhořeleckého svůj cíl nesplnilo. Nestalo se dalším centrem stmelené dynastie, a to nejen kvůli své krátké existenci, ale i kvůli sporům mezi Lucemburky. Naopak pomohlo ještě více vydělit Zhořelecko jako značně samostatný subregion Horní Lužice.

53 Příslušné listiny jsou datovány 21. září roku 1395 v Roudnici nad Labem, kde byl Jan hostem arcibiskupa Jana z Jenštejna. Viz RAG, Urkunden Nr. 159/117, Nr. 160/118, editoval R. GELBE, *Herzog Johann von Görlitz*, s. 191–192, č. 52.

54 R. LEHMAN, *Urkundeninventar*, s. 399, č. 1046.

55 R. GELBE, *Herzog Johann von Görlitz*, s. 124, z něhož informaci přejal Jiří SPĚVÁČEK, *Václav IV. (1361–1419). K předpokladům husitské revoluce*, Praha 1986, s. 235–243.

56 Přistoupil k ní 1. srpna 1395; František PALACKÝ (ed.), *Archiv Český čili staré písemné památky české i moravské I*, Praha 1840, s. 60.

57 R. GELBE, *Herzog Johann von Görlitz*, s. 132–134. Rozdílné názory na příčinu Janovy smrti se záměrně nesnažím v této studii řešit.

58 Městský písař Johann Frauenburg, viz Moritz Oskar SAUPPE (ed.), *Das Tagebuch des Görlitzischen Stadtschreibers Johannes Frawenburg 1470–1480 nach der Abschrift und mit Anmerkungen des Bartholomäus Scultetus*, NLM 65, 1885, s. 153–189, zde s. 157–158; historiku zařadil do své rozsáhlé kroniky také Johannes HASS (1473–1544), *Görlitzer Rathsanalen*, *Scriptores rerum Lusaticarum*, N. F. 4, ed. Ernst Emil Struve, Görlitz 1879, s. 148. Naposledy k tomu Siegfried HOCHÉ, *Herzogtum Görlitz (1377–1396)*, in: Lenka Bobková — Jana Konvičná (edd.), *Rezidence a správní sídla v zemích České koruny ve 14.–17. století (Korunní země v dějinách českého státu III)*, Praha 2007, s. 403–414.

* * *

Karlovy představy o podobě vedlejších korunních zemí lze nejlépe rekonstruovat u dvou z nich: české Horní Falce a zhořeleckého vévodství. V obou případech šlo o novotvar, z nichž ani jeden se dlouho neudržel. Na příkladu českých držav v Horní Falci lze vysledovat základní správně politické znaky, které byly považovány za nezbytné pro fungování korunní země. Zhořelecké vévodství bylo koncipováno jako královské léno, tj. mělo mít svého bezprostředního pána zodpovědného králi za celé svěřené území. Jeho vnitřní poměry a správa byly však výhradně vévodovou starostí. A poněvadž se nositelem těchto práv i povinností stal Lucemburk, znamenalo ustavení vévodství — nebo alespoň mělo znamenat — i posílení dynastických pout. Jinými slovy, Jan byl zaopatřen odpovídajícím titulem a majetkem, vyděleným ze stávajícího bezprostředního území České koruny a proměněným na korunní léno. Karel IV. toto pouto evidentně považoval za dostatečně pevné z hlediska dynastického i státotvorného. Ani v jednom směru mu budoucnost nedala za pravdu. Jan byl prvním a zároveň i posledním zhořeleckým vévodou, moravská sekundogenitura vymřela markrabětem Joštem (1411). Zikmund se nestal zakladatelem lucemburské linie braniborských markrabat. Nejprve prodal Novou marku a posléze i celé markrabství braniborské, navíc vedl spory s Václavem IV., který nenaplnil předpokládanou roli svorníku Karlovy České koruny. Ta sice jako státní celek přestála nastalou krizí, ale poměry v ní se utvářely na jiných principech, než jaké vytýčil Karel IV. Lucemburků ubývalo a měnila se společnost i její politické myšlení, které směřovalo ke korporativní reprezentaci jednotlivých zemí neboli k zemskému stavovství.

RÉSUMÉ:

Towards the end of his life, Charles IV. created an order of succession (1376, 1377) in which he defined the succession of rule of each of the Luxembourgs in the framework of the Crown of Bohemia. From the administrative and legal viewpoint, he was inspired by the principles of land tenure developed by his father John of Luxembourg. The sovereign power over the whole Crown of Bohemia was to always belong to the King of Bohemia, and the other members of the ruling dynasty held the lands appointed to them and answered to his power. If a certain branch of the dynasty died out, their land was to return into the hands of the King of Bohemia. This system already proved its functionality in the cases of the Duchy of Opava (established in 1318) and Silesia, as well as the Margraviate of Moravia, given by Charles as a tenure to his brother John Henry / Jan Jindřich († 1375).

In the succession order, we can find the sons of the Emperor as well as the members of the Moravian secundogeniture and Charles' brother Wenceslas of Luxembourg. The primary heir of the Crown was Wenceslas IV., King of Bohemia and Roman Emperor (since 1376). Under his feudal power were both Zikmund (* 1368) destined to rule the Margraviate of Brandenburg and John (* 1370), for whom Charles established the Görlitz duchy. It was a brand new administrative and political entity, an area of Görlitz (*terra Gorlicensis*) taken out of Upper Lusatia for this sole purpose. The duke was to rule over the Eastern part of Lower Lusatia and over the Eastern part of Brandenburg, namely the New Mark on the other bank of the river Odra. John therefore used the title of the Duke of Görlitz, but also the Margrave of Brandenburg and Lusatia. The residential center of the new duchy was the town of Görlitz where the emperor had a palace and a court built for the duke.

The Görlitz duchy practically vanished owing to the untimely death of John of Görlitz († 1396). The remaining heirs of Charles IV. had differing ambitions and not even the dynastic system of land tenure held them together in respect towards the King of Bohemia. Besides, the Luxembourg family was slowly dying out and when Jobst of Moravia died in 1411, there was no-one left from the family to whom the fief could be given. Also, the social and political atmosphere was evolving and a way towards corporative representation of each of the lands was opening, leading to the establishment of the Estates.

Prof. PhDr. Lenka Bobková, CSc., působí v Ústavu českých dějin Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze. Zaměřuje se na dějiny vedlejších zemí Koruny české, dějiny severních Čech a strukturu české šlechtické obce v 15. a 16. století, dále na období vlády prvních Lucemburků v Českém království, formování panovnického dvora ve 14. a 15. století a na českou pozdně středověkou společnost (bobklaff@ff.cuni.cz).